

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

СМІХ ВАСИЛЬ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.412 (477)

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА ОСОБИ
НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ**

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ МВС України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
МЕЛЬНИК Микола Іванович,
Верховний Суд України,
начальник управління по забезпеченню діяльності
керівництва Верховного Суду України.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
САВЧЕНКО Андрій Володимирович,
Національна академія внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінального права;

кандидат юридичних наук
ГАЦЕЛЮК Віталій Олександрович,
Апарат Верховної Ради України, головний консультант
з питань юридично-наукового забезпечення
секретаріату Комітету Верховної Ради України
з питань законодавчого забезпечення правоохоронної
діяльності.

Захист відбудеться «12» травня 2011 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «11» квітня 2011 року

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розбудова правової держави та розвиток демократичних засад суспільного життя передбачають визнання пріоритету загальнолюдських цінностей. Конституцією України 1996 р. встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Крім того, в Основному Законі України закріплено широке коло прав і свобод людини та громадянина, до яких належить і право кожної людини на правову допомогу (ст. 59). Одним із механізмів забезпечення цього права є його кримінально-правовий захист шляхом встановлення відповідальності за порушення права особи на правову допомогу.

Правова допомога є невід'ємним важливим явищем правової дійсності цивілізованих держав та однією із основних функцій юриспруденції. Потреба у правовій допомозі у вирішенні конкретних життєвих справ існуватиме завжди, оскільки більшість населення не володіє і об'єктивно не може володіти усією сукупністю спеціальних знань, необхідних для ефективного правового захисту своїх прав.

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) містить низку положень, що передбачають відповідальність за злочини, які посягають на право особи на отримання правової допомоги. Ним встановлено відповідальність за п'ять видів таких злочинів (ст.ст. 374, 397–400 КК України).

За даними офіційної статистики МВС України, у 2001–2010 р.р. в Україні зареєстровано менше шістдесят злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена ст.ст. 374, 397–399 КК України. За цей же період виявлено тільки один злочин відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 400 КК України. Проте ці дані далеко не повною мірою відображають реальну ситуацію зі злочинним порушенням права на правовий захист.

Сьогодні існує нагальна потреба в детальному дослідженні злочинів, що посягають на право особи на правову допомогу, в контексті сучасних соціально-правових умов з урахуванням наявних теоретичних розробок правозастосовної та судової практики.

Слід зазначити, що питання кримінально-правового захисту прав людини від злочинних посягань частково досліджувалися у роботах відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких праці Ю.В. Александрова, П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, А.М.Бойка, Н.В. Бойко, В.І. Борисова, І.С. Власова, Б.С. Волкова, Л.Д. Гаухмана, А.В. Галахової, В.К. Глистіна, В.К. Грищука, П.С. Дагеля, О.М. Джужі, М.І. Загороднікова, М.Й. Коржанського, В.М. Кудрявцева, Я.М. Кульберга, О.К. Маріна, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, П.П. Михайленка, В.О. Навроцького, О.В. Негодченка, М.І. Панова, А.А. Піонтковського, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, І.М. Тяжкової,

М.І. Хавронюка, І.Я. Фойницького, В.І. Шакуна, М.Д. Шаргородського, С.С. Яценка та інших.

Дослідження цих науковців, без сумніву, збагатили кримінальну та кримінологічну науку і мають велику прикладну цінність. Однак на сьогодні залишилися невирішеними значна кількість питань щодо кримінальної відповідальності за порушення права особи на правову допомогу. Є ряд спірних питань та питань, які взагалі не були предметом наукового пошуку.

Наведене засвідчує необхідність та своєчасність проведення ґрунтовного теоретичного дослідження проблем кримінальної відповідальності за порушення права особи на правову допомогу та розробки на основі такого дослідження правил кваліфікації таких злочинних проявів, що, безумовно, сприятиме більш ефективній роботі правоохоронних органів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ у межах комплексної теми наукових досліджень «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007853).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка та внесення обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правових засобів захисту права особи на правову допомогу на основі комплексного кримінально-правового аналізу злочинів, передбачених ст.ст. 374, 397–400 КК України.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі основні завдання:

- провести історико-правове дослідження еволюції виникнення та розвитку інституту правової допомоги;
- вивчити міжнародний досвід принципів і стандартів, які забезпечують право особи на правову допомогу;
- визначити підстави криміналізації за порушення права особи на правову допомогу;
- з'ясувати сутність інституту права особи на правову допомогу та особливості механізму його правового регулювання;
- визначити місце злочинів, що порушують право особи на правову допомогу, в системі норм та інститутів Особливої частини кримінального права, провести їх типологізацію, залежно від видового (групового) об'єкта;
- здійснити системний аналіз складів злочинів, які передбачають відповідальність за посягання на право особи на правову допомогу, виявити найбільш актуальні проблеми, які виникають під час застосування ст.ст. 374, 397–400 КК України;
- провести аналіз кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак злочинів, якими порушується право особи на правову допомогу;

- проаналізувати санкції злочинів, що порушують право особи на правову допомогу;
- виявити проблеми, які пов'язані з призначенням покарання за злочини, що порушують право особи на правову допомогу;
- розробити пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за порушення права особи на правову допомогу та практики його застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері забезпечення права особи на правову допомогу.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети, завдань дослідження, його об'єкта і предмета. Всі методи використовувалися у взаємозв'язку та взаємозалежності, що в кінцевому рахунку забезпечило всебічність, повноту та об'єктивність дослідження, коректність, несуперечливість та істинність наукових результатів. У роботі використовувалися загальнонаукові методи дослідження та методи, властиві для досліджень у правових науках, зокрема: історико-правовий метод дозволив дослідити етапи розвитку законодавчого закріплення інституту правової допомоги в різних історичних епохах, показати генезис проблеми кримінально-правової охорони права особи на правову допомогу, виявити тенденції розвитку законодавства щодо відповідальності за злочини, що порушують право особи на правову допомогу; при аналізі кримінального законодавства минулих років, практики його застосування застосовувався герменевтичний метод (підрозділ 1.1.). Застосування діалектичного методу дозволило з'ясувати сутність права особи на правову допомогу (підрозділи 1.1., 1.2.). За допомогою системно-структурного аналізу показано внутрішню побудову системи кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за злочини, що порушують право особи на правову допомогу, взаємозв'язок і взаємообумовленість елементів як всередині системи, так і з іншими кримінально-правовими поняттями й категоріями, обсяг та зміст відповідних понять, місце статей про відповідні злочини в системі норм та інститутів Особливої частини кримінального права (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3.). Догматичний метод дозволив проаналізувати норми чинного КК України, яким передбачено кримінальну відповідальність за злочини, що порушують право особи на правову допомогу, з точки зору додержання правил законодавчої техніки конструювання диспозиції і санкції цих норм (підрозділ 1.3.). Порівняльно-правовий метод застосовувався при порівнянні національного законодавства України, яке регламентує механізм правового регулювання інституту правової допомоги, із відповідними нормами законів інших держав (підрозділ 1.2.). Формально-логічний метод використовувався як універсальний

спосіб аргументування (підрозділи 2.3., 3.2.). Логіко-юридичний метод дозволив визначити прогалини і суперечності при визначенні меж та призначення покарання за порушення права особи на правову допомогу (підрозділи 3.1., 3.2.). За допомогою статистичного методу, зокрема, було опрацьовано офіційну державну статистичну інформацію як одне із джерел надходження відомостей про предмет дослідження.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, чинне кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти України, КК країн СНД та інших зарубіжних країн, міжнародні документи, законодавчі акти зарубіжних країн, що стосуються досліджуваної проблеми.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики (ухвали, постанови, вироки) судів України різних рівнів та регіонів за 2001–2010 р.р., що містяться в архівах таких судів та Єдиному державному реєстрі судових рішень України по справах, порушених за ст.ст. 374, 397–400 КК України, статистичні дані МВС про такі злочини за вказаний період.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні монографічним комплексним дослідженням проблем кримінально-правового захисту права особи на правову допомогу. У ній висунуто і обґрунтовано низку нових положень, важливих для кримінально-правової теорії та практики, у тому числі:

вперше:

– доведено, що суспільні відносини щодо забезпечення права особи на правову допомогу об'єктивно віднесені до об'єктів, які потребують кримінально-правової охорони, а відтак – криміналізація посягань на такі суспільні відносини є обґрунтованою;

– обґрунтовано, що КК України, зокрема ст.ст. 374, 397–400 КК України, забезпечують у цілому адекватний за обсягом захист права особи на правову допомогу. Проте покарання за вчинення діянь передбачених такими статтями необхідно посилити;

– визначено, що право особи на правову допомогу як об'єкт кримінально-правової охорони – це гарантоване Конституцією України забезпечення можливості особи користуватися послугами правового характеру, метою яких є реалізація, запобігання порушенню та відновлення у випадку порушення прав, свобод і законних інтересів особи, представництво фізичних або юридичних осіб у судах, органах державної влади, органах місцевого самоврядування та перед іншими особами;

удосконалено:

– підходи до кваліфікації злочинів, що посягають на право особи на правову допомогу;

- підходи до визначення способів вчинення злочину, передбаченого ст. 374 КК України. Обґрунтовано, що винна особа, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, спрямовує їх на невиконання вимог КПК України щодо забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого чи виправданого на захист;

- вчення про конструктивні ознаки складів злочинів, передбачених ст.ст. 374, 397–400 КК України, та зміст відповідних ознак;

- позиція про міжнародні принципи і стандарти забезпечення права особи на правову допомогу як один із визначальних чинників криміналізації таких діянь в Україні;

дістали подальший розвиток:

- питання меж відповідальності за кримінально карані порушення права особи на правову допомогу;

- дослідження проблем застосування судами України покарання за злочини, що посягають на правову допомогу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції використовуються:

- у науково-дослідній діяльності – в подальших наукових розробках проблем кримінально-правової охорони права особи на правову допомогу;

- у правотворчій діяльності – для вдосконалення кримінального законодавства України;

- у правозастосовній діяльності – у слідчо-прокурорській і судовій практиці під час розв'язання конкретних проблем кваліфікації злочинів, передбачених ст.ст. 374, 397–400 КК України;

- у практичній діяльності органів досудового розслідування (*акт впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління МВС України від 7 грудня 2006 р.; акт впровадження у практичну діяльність управління МВС України в Івано-Франківській області від 27 вересня 2010 р.*);

- у навчальному процесі – для проведення семінарських та практичних занять з курсу «Теорія кримінального права» (*акт впровадження у навчальний процес Київського національного університету внутрішніх справ від 12 грудня 2005 р.*); з дисциплін «Кримінальне право України», «Актуальні проблеми кваліфікації злочинів» та «Кримінально-правова політика України» (*акт впровадження у навчальний процес Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ від 30 вересня 2010 р.*).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, які виносяться на захист, розроблені автором особисто. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовуються. Власні теоретичні розробки дисертанта в наукових працях, опублікованих у співавторстві, становлять 50 відсотків.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційної роботи обговорювалися на кафедрі кримінального права Київського національного університету внутрішніх справ, міжкафедральному семінарі Львівського державного університету внутрішніх справ.

Основні положення дисертації доповідалися на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: «Україна 2005: поступальна хода до верховенства права» (м. Київ, 2005); «Проблеми захисту прав людини і громадянина в умовах розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Київ, 2005); «Реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства України: сучасний стан та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2005); «Формування громадянського суспільства та правової держави в контексті європейської інтеграції» (м. Київ, 2006); «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (м. Львів, 2006).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображені в п'яти наукових статтях, чотири з яких опубліковані у виданнях, включених ВАК України до переліку фахових з юридичних наук, а також тезах доповідей на п'яти науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 231 сторінку, з них: основний текст – 197, додатки – 13, список використаних джерел – 21 сторінка (239 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується вибір і актуальність обраної теми, визначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, окреслюється мета і завдання дослідження, а також його теоретична та емпірична база. Формулюються об'єкт, предмет і структура роботи, визначається методична основа дисертації. Розкриваються основні положення, які виносяться на захист, вказується практичне значення одержаних результатів та наводяться дані щодо їх апробації.

Розділ 1 «Соціально-правова обумовленість криміналізації порушення права особи на правову допомогу» складається з трьох підрозділів.

У **підрозділі 1.1. «Історичні передумови виникнення і розвитку інституту правової допомоги»** досліджено виникнення та розвиток інституту правової допомоги від часів стародавніх грецьких міст-полісів, Стародавнього Риму, впродовж історичних періодів України в часи Київської Русі, Козаччини, панування в Україні царату, пострадянських часів і до сьогодення.

На основі узагальнення широкого кола літературних джерел, а саме: Весліцького статуту 1347 р.; Статутів Великого Князівства Литовського 1529, 1566, 1588 р.р.; Зводу законів Російської імперії «Про права, по которымъ судится малоросійский народ» 1743 р.; «Положення про введення в дію Судових Статутів» 19 жовтня 1865 р. та інших правових документів, – автор дійшов висновку, що право особи на правову допомогу у кримінальному судочинстві забезпечувалося як особам, котрі скоїли злочин, так і особам, які потерпіли від злочинних дій. Із виникненням і розвитком публічних засад у кримінальному судочинстві надання правової допомоги потерпілим відсувалося на другий план. Пріоритетним же під час провадження у кримінальних справах ставало забезпечення обвинуваченого захисником.

У роботі відзначається, що для історичного розвитку інституту правової допомоги в кримінальному судочинстві характерне поступове звуження кола суб'єктів її надання, їх професіоналізація, а згодом – виокремлення в особливу організаційну структуру.

Проаналізувавши існуючі в науці погляди на правову допомогу, дисертант вважає, що її змістом у кримінальному судочинстві є гарантована Конституцією та іншими нормативними актами України можливість особи одержати кваліфіковану допомогу, пов'язану із практичним застосуванням законодавства для відстоювання її суб'єктивних прав та інтересів. До основних видів правової допомоги у кримінальному процесі слід віднести: 1) захист від обвинувачення; 2) представництво особи.

У *підрозділі 1.2. «Міжнародні принципи і стандарти забезпечення права особи на правову допомогу»* досліджується національне законодавство щодо участі захисника у кримінальному процесі, робиться висновок про його відповідність міжнародним стандартам. На сьогодні вироблені фундаментальні засади щодо захисту права особи на правову допомогу, які сформульовані у міжнародно-правових документах.

У дисертації піддано ґрунтовному аналізу такі документи, як: Статут ООН, з моменту набуття чинності яким міжнародна турбота про права і свободи людини стала частиною міжнародного права; Загальна декларація прав людини як первинний документ концептуально-правового характеру, що виходить з принципу природного характеру прав і свобод людини і багато в чому визначає зміст усіх подальших міжнародних пактів у цій галузі; Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини, яка стала фундаментом усього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, відправною точкою на шляху цивілізованих європейських держав до втілення в життя загальнолюдських цінностей; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, та ін.

Зазначається, що законодавство України щодо забезпечення права особи на правову допомогу в кримінальному судочинстві є таким, що допускає неоднозначне тлумачення, а також не відповідає основним стандартам, визнаним у світі обов'язковими для забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, засудженому та виправданому кваліфікованої правової допомоги.

У *підрозділі 1.3. «Види злочинів що посягають на право особи на правову допомогу та підстави криміналізації таких діянь»* досліджується нормативно-правова база національного законодавства, що зумовлює існування кримінально-правової охорони права особи на правову допомогу від злочинних посягань (ст.ст. 374, 397–400 КК України). При розкритті цього питання охоплено та проаналізовано практично увесь спектр нормотворчого врегулювання забезпечення права особи на правову допомогу. При цьому досить ґрунтовному дослідженню піддані норми Конституції України, закони, підзаконні нормативно правові акти, рішення Верховного Суду України та Конституційного Суду України. На основі здійсненого аналізу дано критичну оцінку нормативно-правового забезпечення права особи на правову допомогу, акцентовано увагу на велику кількість розбіжностей між законами та Конституцією.

Розділ 2 «Кримінально-правова характеристика складів злочинів, що порушують право особи на правову допомогу (статті 374, 397-400 Кримінального кодексу України)» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 2.1. «Об'єктивні ознаки складів злочинів, що порушують право особи на правову допомогу»* проведено дослідження складових елементів та змісту об'єктивних ознак складів злочинів, що передбачають відповідальність за порушення права особи на правову допомогу. Звертається увага на необхідність розмежування понять «об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально правової охорони»; проводиться аналіз об'єкта злочинів, що порушують право особи на правову допомогу, за чотирьохступеневим поділом об'єктів «по вертикалі»: загальний, родовий, груповий (видовий), безпосередній; піддається аналізу поняття «предмет злочину».

Враховуючи наведене, в результаті дослідження, родовим об'єктом злочинів, що порушують право особи на правову допомогу, пропонується вважати, відповідно, охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, що забезпечують здійснення правосуддя в державі, а видовими об'єктами досліджуваних злочинів – суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення права особи на правову допомогу.

Автор підкреслює особливу небезпеку для суспільства злочинів, що порушують право особи на правову допомогу, які в значній мірі підривають авторитет як до системи правоохоронних органів, органів правосуддя, так і до самої держави як гаранта забезпечення та реалізації основних прав та свобод

громадян. Це дає підставу для визнання основним безпосереднім об'єктом злочинів, що порушують право особи на правову допомогу, суспільних відносин, які виникають у встановленому законом порядку здійснення правосуддя у частині забезпечення конституційного права на захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, та захист інших учасників кримінального судочинства, які надають правову допомогу.

Ці відносини виступають додатковими обов'язковими та додатковими факультативними об'єктами. Дисертант обґрунтовує, що додатковими обов'язковими об'єктами злочинів, які порушують право особи на правову допомогу, виступають: психічна та фізична недоторканність, здоров'я (ст. 398 КК України), право власності (ст. 399 КК України), життя (ст. 400 КК України), а додатковими факультативними об'єктами – свобода, недоторканність, право власності (ст. 374 КК України), здоров'я, життя особи, громадський порядок, громадська безпека (ст. 399 КК України).

Поряд з розглядом та дослідженням ознак об'єкта злочинного посягання, а саме суспільно небезпечних діянь, котрі передбачені кримінальним законом і безпосередньо посягають на конституційне право особи на правову допомогу та реалізацію такого права в кримінальному судочинстві, дисертантом досліджено ознаки об'єктивної сторони таких посягань, а саме ознаки зовнішньої сторони таких злочинів.

У підрозділі 2.2. «Суб'єктивні ознаки складів злочинів, що порушують право особи на правову допомогу» розглянуто у послідовності суб'єкт злочинів, що порушують право особи на правову допомогу, та суб'єктивну сторону таких злочинів.

На основі аналізу проблеми визначення суб'єкта злочину та аналізу різних наукових підходів щодо цього поняття в теорії кримінального права дисертант поділяє позицію тих науковців, які виступають проти визнання юридичної особи суб'єктом злочину у вітчизняній науці кримінального права.

Констатується, що злочини, які порушують право особи на правову допомогу, можуть вчинятися як загальним, так і спеціальним суб'єктами.

При дослідженні суб'єктивної сторони злочинів, що посягають на право особи на правову допомогу, проведено аналіз внутрішньої сторони злочинів, що порушують право особи на правову допомогу, тобто психічне ставлення суб'єкта до об'єктивних ознак складів злочинів, що входять до даної групи.

Констатується, що ядром суб'єктивної сторони таких злочинів є вина, тобто психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків, що виражається у формі умислу або необережності, і з'ясування вини неодмінно супроводжується з'ясуванням мотиву, мети та емоцій.

Аналізуючи вину, мотив, мету та емоції досліджуваних злочинів, автор виходить із характеристики їх об'єктивної сторони і робить висновок, що такі

злочини, переважно, вчиняються із прямим умислом, однак в деяких випадках можлива і необережна форма вини.

Під кутом зору суб'єктивної сторони дисертант досліджувані норми поділив на дві групи. До першої групи відніс статті в яких є вказівка на зв'язок посягання з виконанням захисником або представником особи діяльності, пов'язаної із наданням правової допомоги, до другої групи – злочини без такої вказівки.

У підрозділі 2.3. «Кваліфікуючі ознаки складів злочинів, що порушують право особи на правову допомогу» розкрито зміст кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак злочинів, що порушують право особи на правову допомогу.

До кваліфікуючих ознак, які підвищують ступінь суспільної небезпечності злочинів, що порушують право особи на правову допомогу, дисертант відносить вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 374 КК України); наслідки у вигляді засудження особи, невинної у вчиненні злочину (ч. 2 ст. 374 КК України); інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 374 КК України); вчинення злочину службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 397 КК України); насильство (ч. 2, 3 ст. 398 КК України); вчинення злочину шляхом підпалу, вибуху або іншим небезпечним способом (ч. 2 ст. 399 КК України); заподіяння шкоди в особливо великих розмірах (ч. 2 ст. 399 КК України).

Розглядаючи таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, дисертант обґрунтовує необхідність чіткого відмежування вчинення злочину, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, від складної співучасті у такому злочині.

Автор звертає увагу на невдале законодавче визначення у ч. 2 ст. 374 КК України наслідків, на основі чого пропонує розширити коло кваліфікуючих ознак ст. 374 КК України, доповнивши її такою кваліфікуючою ознакою, як спричинення особливо тяжких наслідків.

До особливо кваліфікуючих ознак злочинів, що порушують право особи на правову допомогу, відносяться: загибель людей; завдання потерпілим тяжких тілесних ушкоджень; настання інших тяжких наслідків.

Розділ 3 «Покарання за порушення права особи на правову допомогу» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Поняття, види та характеристика санкцій у статтях, що передбачають відповідальність за порушення права особи на правову допомогу» аналізуються та порівнюються види та розміри покарання за досліджувані злочини із аналогічними злочинами в КК України.

Дисертант вказує на певні невідповідності видів та розмірів покарання за злочини, що порушують право особи на правову допомогу, із аналогічними злочинами, між санкціями яких проводилось порівняння.

Дисертант звертає увагу на колізію між нормою, ознаки якої передбачаються в ч. 2 ст. 115 КК України, та нормами, які містяться у ст.ст. 112, 348, 379, 400, 443 та ч. 4 ст. 404 КК України. Наявність колізії аргументована тим, що спеціальна норма (ст.ст. 112, 348, 379, 400, 443 та ч. 4 ст. 404 КК України) створюється з метою диференціювання кримінальної відповідальності порівняно із загальною нормою (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України). А відтак, покарання за дії, передбачені в п. 8 ч.2 ст. 115 КК України, не повинні бути суворішими, ніж за ст.ст. 112, 348, 379, 400, 443 та ч. 4 ст. 404 КК України.

Пропонується за злочини однакового ступеня суспільної небезпеки встановити однакові види та розміри покарання.

В *підрозділі 3.2. «Особливості застосування судами покарання за злочини, що порушують право особи на правову допомогу»* в контексті детальної характеристики норм Особливої частини КК України зазначено, що для нового кримінального законодавства характерним є установа суворих покарань за тяжкі та особливо тяжкі злочини і достатньо м'яких каральних заходів до осіб, що вчинили злочин вперше та невеликої або середньої тяжкості. Не є винятком у цьому напрямку і статті КК щодо відповідальності за злочини, що порушують право особи на правову допомогу. Відповідно до критеріїв, визначених у ст. 12 КК України, до злочинів невеликої тяжкості віднесені діяння, передбачені у ч. 1 ст. 374, ч.ч. 1, 2 ст. 397 КК України, до злочинів середньої тяжкості – діяння, передбачені у ч. 2 ст. 398, ч. 1 ст. 399 КК України, до тяжких злочинів – діяння, передбачені у ч. 2 ст. 374, ч. 2 ст. 399 КК України, і до особливо тяжких злочинів – діяння, передбачені у ч. 3 ст. 398, ч. 3 ст. 399, 400 КК України. Отже, за цим показником питома вага тяжких та особливо тяжких злочинів у порівнянні зі злочинними діяннями інших категорій досить значна. Цим пояснюється й суворість покарань, що встановлені за їх вчинення у КК України.

Водночас аргументовано, що серед видів покарань у санкціях статей, що передбачають відповідальність за злочини, які порушують право особи на правову допомогу, превалюють позбавлення волі на певний строк та обмеження волі. У деяких санкціях передбачено також арешт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, штраф. При цьому їх співвідношення в розглядуваних злочинах можна визнати в цілому оптимальним, хоча доведено, що існуючий порядок потребує вдосконалення, так як покарання має бути справедливим актом правосуддя, втілювати в собі такі принципи, як законність, гуманізм, рівність усіх перед законом.

Також встановлено, що злочини, які вчиняються у зв'язку з виконанням захисником чи представником особи діяльності, пов'язаної з наданням правової допомоги, – це особливі види протиправних посягань, під час вчинення яких винна особа має на меті перешкодити виконанню захисником чи представником особи своїх обов'язків, запобігти такому виконанню, змінити його напрям на свою користь чи на користь інших осіб, припинити виконання цих обов'язків або

помститися за таке виконання. Вчиняючи такі злочинні посягання, винна особа завдає шкоди не тільки основним об'єктам, але й додатковим, які доповнюють основний. Додатковим об'єктом таких посягань виступає життя, здоров'я, власність тощо. На нашу думку, покарання за діяння, що одночасно посягають на особисті та майнові права потерпілого у зв'язку з діяльністю щодо надання правової допомоги та посягають на основний об'єкт (правосуддя), мають бути більш суворими, ніж за вчинення посягань на потерпілого, не пов'язані з виконанням таких обов'язків.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено комплексне дослідження особливостей кримінальної відповідальності за порушення права особи на правову допомогу. До найбільш вагомих наукових результатів дослідження належать такі:

1. Право особи на правову допомогу є самостійним і одним із найдавніших соціальних інститутів, у процесі розвитку якого виникла і сама адвокатура як окремий інститут, завданням якого є надання правової допомоги громадянам. Для історичного розвитку інституту правової допомоги в кримінальному судочинстві характерне поступове звуження кола суб'єктів її надання, їх професіоналізація, а згодом – виокремлення в особливу організаційну структуру.

2. У сфері закріплення права громадян на правову допомогу, інших прав і свобод Конституція України та її закони зорієнтовані на європейське та світове бачення їх змісту та правового механізму реалізації. Вивчення та врахування міжнародного досвіду з питань забезпечення права на правову допомогу вже дало для України значний позитивний результат. Подальша імплементація відповідних міжнародно-правових норм та стандартів безумовно сприятиме розвитку національного законодавства України, правильному вирішенню проблемних питань та створенню власної системи забезпечення правової допомоги.

3. Криміналізація посягань на право особи на правову допомогу відповідає принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь, розроблених теорією кримінального права, а саме соціальних і соціально-психологічних принципів криміналізації, принципів, які визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечливості системи норм кримінального права, несуперечливості між нормами кримінального й кримінально-процесуального, а також інших галузей права.

4. На підставі аналізу чинного законодавства, законопроектів та позицій науковців, які займались проблемами правового захисту, сформульовано уніфіковане визначення поняття права особи на правову допомогу.

Під правом на правову допомогу слід розуміти гарантоване Конституцією забезпечення можливості особи користуватися послугами правового характеру, метою яких є реалізація, запобігання порушенню та відновлення у випадку порушення прав, свобод і законних інтересів особи, представництво фізичних або юридичних осіб в судах, органах державної влади, органах місцевого самоврядування та перед іншими особами.

5. Констатується певна невідповідність видів та розмірів покарання у санкціях досліджуваних злочинів та в санкціях злочинів, передбачених ст.ст. 112, п. 8 ч. 2 ст. 115, 121, 122, 125, 129, 194, 195, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 352, 364, 365, 367, 371, 372, 376, 377, 378, 379, 404, 405, 443 КК України. Зроблено висновки про те, що однакові за ступенем суспільної небезпеки посягання мають передбачати і однакові види та розміри покарання. У процесі дослідження виявлено недоліки й суперечливості в окремих статтях Загальної та Особливої частин кримінального законодавства, з метою усунення яких запропоновано:

– статтю 374 КК України викласти в такій редакції:

«Стаття 374. Порушення права на захист

1. Завідоме недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист, вчинене особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором або суддею, –

карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Ті самі дії, які призвели до засудження невинної у вчиненні злочину особи, або вчинені за попередньою змовою групою осіб, або такі, що спричинили інші тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років»;

– статтю 397 КК України викласти в такій редакції:

«Стаття 397. Втручання в діяльність захисника чи представника особи

1. Вчинення у будь-якій формі перешкод та будь-який інший вплив на здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці –

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, –

караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

6. При аналізі ст.ст. 129, 195 КК України встановлено, що відповідальність за вчинення злочинів передбачених такими статтями може наставати тільки за наявності реальних підстав побоюватися здійснення погрози. У ст.ст. 129, 195 КК України про це чітко вказано, проте у ст. 398 КК України подібне положення відсутнє. Пропонується у ч. 1 ст. 398 КК України після слів «пов'язаної з наданням правової допомоги» додати слова «якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози».

7. Погроза вбивством, насильством, пошкодженням майна, умисне заподіяння тілесних ушкоджень захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам обов'язково повинні мати зв'язок з діяльністю захисника чи представника особи з надання правової допомоги. У зв'язку з цим до редакції ст. 398 КК України пропонуємо внести також такі зміни та доповнення: після слів «погроза вбивством, насильством» додати слова «згвалтування, викрадення, нанесення побоїв», а після слів «пов'язаної з наданням правової допомоги» додати слова «якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози».

Окрім того було б логічним встановити кримінальну відповідальність у ст. 398 КК України за розголошення відомостей, що ганьблять захисника чи представника особи або їх родичів, у зв'язку з діяльністю з приводу надання правової допомоги, так як розголошенням відомостей можна вплинути на захисника чи представника особи, примусивши їх вчиняти чи не вчиняти ті чи інші дії з приводу надання правової допомоги.

8. Злочини, що порушують право особи на правову допомогу, переважно, вчиняються із прямим умислом, однак в деяких випадках можлива і необережна форма вини.

9. При встановленні розміру заподіяння шкоди в ч. 2 ст. 399 КК України доцільно застосовувати положення п. 4 ст. 185 КК України, де зазначено, що в особливо великих розмірах визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб, на суму, яка в шістьсот і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Сміх В. В. Правове становище адвоката під час забезпечення права особи на правову допомогу / В. В. Сміх // Право України. – 2005. – № 10. – С. 60–62.

2. Сміх В. В. Загальна характеристика об'єктивної сторони злочинів, що порушують право особи на правову допомогу / В. В. Сміх // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: зб. наук. праць / Гол. ред. В.Л. Ортинський. – Львів, 2006. – Вип. 3. – С. 308–318. – (Серія юридична).

3. Сміх В. В. Проблеми визначення ознак об'єктивної сторони посягання на життя захисника чи представника особи / В. В. Сміх // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ: Науково-теоретичний журнал. – К. – 2006. – № 4 – С. 170–175.

4. Сміх В. В. Проблеми визначення об'єктивної сторони втручання в діяльність захисника чи представника особи / В. В. Сміх // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей. – 2006. – Випуск XVII. – С. 206–211.

5. Сміх В. В. Проблемні питання суб'єкта в злочинах, що порушують право особи на правову допомогу / В. В. Сміх, О. В. Кришевич // Держава і закон: теорія, практика, методика: зб. наук. праць науково-педагогічних працівників ПЮІ ЛьвДУВС. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2006. – С. 40–49.

6. Сміх В. В. Право на захист як гарант забезпечення конституційних прав особи / В. В. Сміх // Зб. матер. конф. [«Україна 2005: поступальна хода до верховенства права»]. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – С. 61–63.

7. Сміх В. В. Об'єктивна сторона посягання на життя захисника чи представника особи (ст. 400 КК України) / В. В. Сміх // Формування громадянського суспільства та правової держави в контексті європейської інтеграції. – Ч. II. – К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, 2006. – С. 146–149.

8. Сміх В. В. Шляхи подолання проблеми забезпечення права особи на правову допомогу / В. В. Сміх // Проблеми захисту прав людини і громадянина в умовах розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доп. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – С. 269–272.

9. Сміх В. В. Забезпечення права на захист, при провадженні досудового слідства / В. В. Сміх // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства України: сучасний стан та перспективи»], (м. Івано-Франківськ, 30 вересня – 1 жовтня 2005 р.). – Івано-Франківськ, 2005. – С. 196–199.

10. Сміх В. В. Проблеми визначення ознак об'єктивної сторони погрози вбивства, насильства, знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи у зв'язку з її діяльністю, пов'язаною із наданням правової допомоги / В. В. Сміх // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення»], (м. Львів, 7–8 квітня 2006 р.). У 2-х ч. : Ч.2. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – С. 199–203.

АНОТАЦІЯ

Сміх В. В. Кримінальна відповідальність за порушення права особи на правову допомогу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2011.

У дисертації здійснено комплексне наукове дослідження проблем кримінальної відповідальності за порушення права особи на правову. Проводиться аналіз історичного розвитку інституту правової допомоги, розкривається сутність соціально-правової обумовленості існування та виникнення кримінальної відповідальності за злочини, що порушують право особи на правову допомогу. Детально розглядаються об'єктивні та суб'єктивні ознаки цих складів злочинів. Досліджуються кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки даних складів злочинів. При проведенні порівняння санкцій досліджуваних злочинів із аналогічними злочинами встановлено невідповідність та колізії між їх санкціями.

На підставі отриманих в ході дослідження результатів розроблено пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства, що передбачає відповідальність за порушення права особи на правову допомогу.

Ключові слова: правова допомога, право на захист, правосуддя, кримінальна відповідальність, втручання в діяльність захисника чи представника особи, погроза, знищення або пошкодження майна, вбивство, замах на вбивство, захисник, представник особи.

АННОТАЦИЯ

Смих В.В. Уголовная ответственность за нарушение права личности на правовую помощь. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Львовский государственный университет внутренних дел. – Львов, 2011.

В диссертации осуществлено комплексное исследование проблем ответственности за нарушение права личности на правовую помощь. Уголовно-правовая защита права личности на правовую помощь определена как система норм УК Украины об ответственности за нарушение права личности на защиту и посягательства на исполнение защитниками или представителями служебных обязанностей о предоставлении такой помощи (статьи 374, 397, 398, 399, 400 УК Украины). В результате исследования диссертантом формулируются новые

теоретические положения, уточняется содержание отдельных понятий и терминов, имеющих значение для науки, практики и усовершенствования законодательства.

Исследуется история формирования правового понятия института правовой помощи. Обобщив и систематизировав закрепленные в различных правовых и научных определениях признаки института правовой помощи, диссертант разработал унифицированное определение понятия «правовая помощь».

На основании анализа украинского законодательства относительно реализаций права личности на правовую помощь в уголовном судопроизводстве сделаны выводы о его несоответствии международным стандартам, что в свою очередь обобщено в предложениях диссертанта об внесении изменений в национальное законодательство.

Сделан вывод, что право личности на правовую помощь представляет собой самостоятельный групповой объект уголовно-правовой защиты.

В диссертации получили дальнейшее развитие идеи некоторых ученых о том, что усиленную уголовно-правовую защиту должны иметь как защитники, представители личности, так и их близкие родственники.

Делается вывод, что состав посягательства на жизнь защитника или представителя, сформулированный законодателем, является формально-материальным, то есть в связи с важностью объекта уголовно-правовой охраны это преступление объявляется законченным еще на стадии покушения. Аргументируется вывод, что преступления, нарушающие право личности на правовую помощь, могут совершаться только с прямым умыслом, а относительно последствий в некоторых случаях может иметь место неумышленная форма вины, так как содержание интеллектуального и волевого моментов относительно общественно-опасных последствий лежат за пределами состава преступления, определяется отношением виновного к самому общественно опасному деянию.

Диссертант делает вывод о том, что содержание субъективной стороны рассматриваемых преступлений составляет не только прекращение выполнения потерпевшим лицом деятельности о предоставлении правовой помощи, либо месть за такую деятельность, – такими признаками могут быть и другие мотивы и цели, если они детерминируются именно выполнением потерпевшим лицом деятельности о предоставлении правовой помощи.

Предлагается снизить минимальный специальный возраст уголовной ответственности до 12 лет в связи с тем, что подросток в возрасте 12-13 лет может реально понимать и оценивать свои действия, может выбирать и прогнозировать варианты своего поведения в объективной реальности. Также предлагается в статьях, где используется термин «служебное лицо», заменить его на «должностное лицо», так как он точно отвечает требованиям

Конституции Украины и другим законодательным актам, а также охватывает более широкий круг субъектов.

Обосновывается, что в УК Украины существует коллизия между нормой, признаки которой предусматриваются в ч. 1 ст. 115, и нормами, признаки которых предусматриваются в статьях 112, 348, 379, 400, 443 и ч. 4 ст. 404 УК, в связи с несоответствием их санкций принципам конструирования общих и специальных норм. Также обосновываются сравнения видов и мер наказаний в исследуемых нормах с санкциями аналогичных преступлений.

Ключевые слова: правовая помощь, право на защиту, правосудие, уголовная ответственность, вмешательство в деятельность защитника или представителя лица, угроза, уничтожение или повреждение имущества, убийство, покушение на убийство, защитник, представитель личности.

SUMMARY

Smih V.V. Criminal Responsibility for Violation of Right to Legal Assistance. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of a Candidate of Law in speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2011.

This dissertation is a complex scientific analysis of the problems of criminal responsibility for violation of personal right to legal assistance. It analyses historic development of the institution of legal assistance, reveals the essence of social legal determination of the existence and appearance of criminal responsibility for crimes violating personal right to legal assistance. It is a detailed study of objective and subjective signs of these corpora delicti, examination of qualificatory and special qualificatory signs of these corpora delicti. In the process of comparison of sanctions of the examined crimes with similar crimes inconsistency and collision between sanctions were found .

On the bases of achieved results of the study definite proposals aimed at the improvement of current Criminal Law of Ukraine concerning responsibility for violation of personal right to legal assistance were made.

Key words: legal assistance, right to defense, justice, criminal responsibility, interference with the activity of a lawyer or legal representative of a person, threat, destruction or damage of property, homicide, murderous assault, lawyer, legal representative.

Підписано до друку 06.04.2011 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Зам. № 56-11
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.